

Ekonominių sistemų gyvavimo formos

Zigmas Lydeka

Docentas socialinių mokslų daktaras
Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir finansų katedra
S. Daukanto g. 28, 3000 Kaunas
Tel. (370-7) 22 33 12, faks. (370-7) 22 44 70
El. paštas: zigmas_lydeka@fc.vdu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas ekonominės sistemos gyvavimas kaip nenutrūkstama ekonominio gyvenimo būseną. Būtų galima skirti tris universalias ekonominės sistemos gyvavimo formas – vystymąsi, vystymą ir virsmą (tai savotiška 3V formulė). Kiekviena gyvavimo forma skiriama pagal ekonominės sistemos kokybinio apibrėžtumo požymius, jos prigimties charakteristikas, taip pat vykstančius kiekybinius ir kokybinius pokyčius.

Studijuojant mokslinę literatūrą galima rasti skirtingų požiūrių į ekonomikos gyvavimo režimus. Paprastai skiriami du ekonomikos gyvavimo režimai: statistikos (pusiausvyros būseną) ir dinamikos (judėjimo būseną). Kartais skiriamas ir tarpinis režimas kaip sistemos vidinių pokyčių būseną (dinamiškai statiška būseną). Ekonominės sistemos statikos režimas gali būti stacionarus, svyruojantis ir chaotiškas. Tuo tarpu dinamikos režimas – evoliucinis (tolydus), cikliškas ir šuoliškas (netolygus).

Pagrindiniai ir labiausiai tyrinėjami požiūriai į ekonominę sistemą yra susiję su jos judėjimu: 1) evoliucinis, revoliucinis ir genetinis judėjimas; 2) nuoseklus (linijinis arba nelinijinis) judėjimas ir paralelinis sambūvis (koegzistencija); 3) cikliškas, šuoliškas ir tolygus judėjimas.

Mokslinėje literatūroje gana plačiai nagrinėjami ilgalaikiai ir trumpalaikiai ekonominio judėjimo ciklai, mėginama nustatyti tam tikrus laikotarpius, susijusius su šalies socialinio,

politinio ir ūkio būvio pasikeitimu, pateikti universalią ekonominio judėjimo schemą. *Ekonominis judėjimas, kaip esminė žmonijos egzistencijos prielaida ir padarinys, yra itin sudėtinga ir amžina teorinė problema, kurios aktualumas kartkarčiais istorijos eigoje sustiprėja.* Nors tyrinėtojai ekonominio judėjimo procesu labai domisi, tačiau kai kurios teorinės problemos yra diskutuotinos, nepakankamai argumentuotos, kai kurias iš jų vertėtų peržiūrėti, atsižvelgiant į dabartinius civilizacijos transformacinius procesus. Esant dabartinei ekonominio, politinio ir dvasinio gyvenimo situacijai vėlgi reikia didesnio dėmesio ekonomikos gyvavimo teorinėms problemoms, norint suprasti vykstančius transformacinius procesus, prognozuoti galimus jų padarinius, tolesnio vyksmo tendencijas, taip pat parinkti veiksmingas ekonominės politikos priemones.

Šio straipsnio *tyrimo objektas* – ekonominės sistemos gyvavimo formos, jų esmė ir sąsaja.

Remiantis indukcinės logikos metodu koncentruotai apibrėžiama ekonominės sistemos gyvavimo esmė ir universalios gyvavimo formos. Konkretūs tyrimo *uždaviniai* yra šie:

- apibrėžti ekonominės sistemos gyvavimo turinį;
- nustatyti ekonominės sistemos gyvavimo būsenų skyrimo kriterijus;
- aprašyti ekonominės sistemos gyvavimo procesą, išskiriant tam tikras universalias jo būsenas.

Ekonominės sistemos gyvavimo esmė

Materialių ir idealių objektų, tarp jų ir ekonominių, judėjimą bendriausiu požiūriu išreiškia tam tikros kiekybinės ar kokybinės permainos. Bet kuris judėjimas vyksta per laiką, kuris nusako judėjimo kryptingumą (trajektoriją). Tai universalu ir absoliutu. Ekonominio judėjimui būdingi tie patys dėsningumai kaip ir judėjimui apskritai arba visuomeniniam judėjimui.

Judėjimą ekonomikos mokslas dažniausiai tiria darbo, technologinių santykių, taip pat ūkio mechanizmo lygmeniu. Tokiu siauriu požiūriu analizuojamas ekonominis judėjimas yra labiau mechanistinis. Jam būdingas tam tikrų objektų erdvinis judėjimas, pvz., gamybos veiksmų perkėlimas, ieškant optimalios jų kombinacijos. Šios kombinacijos gali būti techninės (fizinio kapitalo kombinacijos), technologinės (žmonių ir kapitalo kombinacijos) ir ekonominės (ribotų išteklių, užtikrinančių didžiausią ekonominę naudą, kombinacijos). Tai gi ekonominis judėjimas reiškia atskirų sistemos elementų judėjimą ir jis nebūtinai apima visumą.

Ekonominės sistemos judėjimo būsenų pokytis per laiką ir erdvėje kartais vaizduojamas

jos gyvavimo ciklu, skiriant tris pagrindinius sistemos judėjimo etapus – atsiradimą (tapsmą), funkcionavimą (augimą) ir nykimą (žlugimą). Savo ruožtu kiekvienas etapas gali turėti keletą brandos lygių. Manychiau, kad ekonominės sistemos judėjimas apima ne tik jos elementų judėjimą, atskirus gyvavimo ciklo etapus (laikotarpius), bet ir kokybines gyvavimo būsenas. Šių būsenų teorinės problemos praktiškai nenagrinėjamos arba tiriamos kitais aspektais, sprendžiant kitus metodologinius uždavinius.

Kiekviena sistema istoriniu požiūriu turi savo pradžią ir pabaigą, praeidama tam tikrus gyvavimo laikotarpius. *Ekonominės sisteminis judėjimas apima jos tapsmą (atsiradimą visumos elementų, jų sąveiką, ryšius, vientisumą, aplinką), kokybinio apibrėžtumo pasiekimą, galimą pusiausvyros sąlygų pažeidimą, perėjimą iš vienos pusiausvyros būsenos į kokybiškai naują.* Visa tai ir sudaro ekonominės sistemos judėjimo teorijos turinį.

Ekonominės sisteminio judėjimo būsenas, apibrėžtas per laiką ir vietoje, būtų galima pavadinti jos gyvavimu (arba elgsena). Ekonominės sistemos gyvavimas – tai atitinkamų jos tapsmo ir kaitos procesų, liečiančių kokybinius sistemos požymius, visuma, užtikrinanti ekonominio gyvenimo tęstinumą ir pažangą. Pasikeitus ekonominės sistemos judėjimo šaltiniams, kokybinio (ir kiekybinio) apibrėžtumo požymiams, keičiasi jos elgsens, gali pasikeisti ir judėjimo trajektorija. Tai gi gyvavimo samprata platesnė nei judėjimo, nes ji fiksuoja visumos judėjimą arba sisteminį judėjimą, ekonominio gyvenimo nenutrūkstumą ir kintamumą.

Būtų galima skirti šias visuotines ekonominės sistemos gyvavimo būsenas (formas): *ekonominės sistemos vystymasis; ekonominės sistemos vystymas; ekonominės sistemos virsmas (vi-*

sas ekonominės sistemos gyvavimo formas būtų galima vadinti 3V formule).

Ekonominės sistemos vystymasis, vystymas ir virsmas yra glaudžiai susiję procesai. Bendriausia ekonominės sistemos gyvavimo būseną yra vystymasis, apimantis tiek vystymą, tiek ir galimą virsmą. Tuo tarpu vystymas yra vystymąsi papildanti forma, kada sąmoningai tikimasi geriau panaudoti ekonominės pažangos potencialą ir tokiu būdu paspartinti augimo tempus. Virsmas – tai išimtinė vystymosi genetinio vektoriaus patikslinimo forma. Paprastai virsmas yra atsitiktinė judėjimo forma.

Ekonominės sistemos vystymasis

Pirmiausia pažymėtina, kad visuotinai priimto ekonominio vystymosi supratimo nėra (nėra ir bendros ekonominio vystymosi teorijos). Kartu vertėtų pažymėti, kad ekonominės sistemos vystymosi fenomenas mokslinėje literatūroje praktiškai nenagrinėjamas.

Manychiau, ekonominės sistemos vystymasis yra platesnis reiškinys nei ekonominis vystymasis. Ekonominės sistemos vystymasis apima tiek socialinį ir ekonominį vystymąsi, tiek ir išorinį ekonominį vystymą, panaudojant vidines sistemos galimybes ir išorinį poveikį. Tuo tarpu ekonominis vystymasis dažniausiai reiškia kokybinį virsmą, sąlygojamą tik vidinio sistemos potencialo.

Vystymosi reiškinį skirtingai supranta filosofai, sociologai ir ekonomistai. Jų nuomonių takoskyra pasireiškia dviem kryptimis: ekonominio ir socialinio vystymosi tapatumas (netapatumas); ekonominio vystymosi ir ekonominio augimo tapatumas (netapatumas). Dažnai tyrinėtojai vystymąsi sutapatina su ekonominiu augimu ir jo skirtingais rodikliais. Manychiau, tai nėra pagrįsta. Ekonominis vystymasis

yra platesnė sąvoka, apimanti ir ekonominio augimo, ir virsmo procesą. Kiekybiniai pokyčiai lemia kokybinius ir todėl augimas tampa vystymosi momentu. Kiekybei įgavus naują sistemos kokybinį apibrėžtumą, įvyksta virsmas. Ekonominės sistemos vystymasis lemia jos organizacijos lygio augimą, sudėtingėjimą, diferenciaciją, t. y. ekonominės sistemos pažangą. Žinoma, vystymasis dėl nuosmukio ar sąstingio gali lemti sistemos ir supaprastėjimą (regresiją). Pokyčiai gali sukelti ir aklinumo situaciją, išsaugant esamą ekonominės sistemos organizacijos lygį.

Mokslinėje literatūroje vyrauja du požiūriai į vystymosi reiškinį:

1. *Vystymasis suprantamas pirmiausia kaip ekonominis reiškinys* [7; 9]. Šiuo atveju vystymasis siejamas su numatomais gamybos struktūriniais pokyčiais, užimtumo padidėjimu, bendrojo nacionalinio produkto (BNP) augimu. Ekonominis požiūris į vystymąsi vyravo iki septintojo dešimtmečio.

2. *Vystymasis – socialinis reiškinys* [6; 8]. Šios požiūrio šalininkų teigimu, vystymasis turi apimti ne tik ekonominius kintamuosius (pajamas, kainas ar santaupų lygį), bet ir neekonominis institucinius veiksnius (socialinę stratifikaciją, sveikatos apsaugos ir švietimo sistemas, motyvaciją, valdžios struktūras, asmenybės ugdymą ir kt.).

Nuo aštuntojo dešimtmečio vystymasis siejamas su kompleksu pokyčių, dėl kurių ekonominė sistema pereina iš visuotinio nepasitenkinimo būsenos prie daug palankesnių materialinių ir dvasinių gyvenimo sąlygų. Mėginama apibrėžti „normalaus gyvenimo“ sąvoką ir svarbiausias vystymosi vertybes. Pagal D. Goulet'ą, konceptualiais normalaus gyvenimo, o kartu ir vystymosi komponentais (vertybėmis) reikėtų laikyti mažiausiai tris – ele-

mentarių gyvenimo sąlygų užtikrinimą, savigarbą (autentiškumo, identiškumo, orumo, pagarbos, garbės ir pripažinimo jausmą) ir laisvę [2]. Šių vertybių siekimas būdingas ir kiekvienam žmogui, ir visuomenei. Visais laikais ir visose civilizacijose šios vertybės pripažįstamos fundamentaliais žmogaus poreikiais.

Pagal P. Streeten'ą, vystymąsi galima apibūdinti kaip modernizaciją, kuri savo ruožtu reiškia žmonių gyvenimo būdo transformaciją, pažangą. Jis skiria vystymąsi kaip tikslą (kriterijų) ir vystymąsi kaip visuomeninių, ekonominių, kultūrinių ir politinių pokyčių procesą (pažangos procesą). Panašiai vystymąsi apibrėžia ir G. K. Myrdal'is, vystymosi kriterijais laikydamas atitinkamus modernizacijos idealus – racionalumą, vystymosi planavimą, našumo didėjimą, gyvenimo lygio kitimą, ekonominę lygbę, nacionalinę konsolidaciją, nepriklausomumą, demokratiją, visuomeninę tvarką ir t. t. [5]. Streetenas vystymosi kriterijais matuoja pajamas ir išlaidas, produkcijos kokybę, gyvenimo lygį, požiūrį į darbą ir politiką. Šie du mokslininkai ekonominio vystymosi ir augimo nesutapatina.

Teorinių požiūriu įdomų vystymosi fenomeną aiškinimą pateikia J. Kvedaravičius [4]. Jo nuomone, vystymasis – sociokultūrinių sistemų tikslų, norų, siekių, lūkesčių, susitarimų ir galimybių juos pasiekti didinimas, panaudojant sistemos vidinį išteklių. Sociokultūrinių sistemų vystymosi koncepcija, teigia J. Kvedaravičius, iš dalies yra geriausia, labiausiai priimtina, palyginti su kitomis koncepcijomis – augimo, užkariavimo, veiklos rezultatų persikirstymo ir t. t. Teoriškai įdomus ir teiginys, kad „...sistemų hierarchijoje: valstybė sistema – organizacija sistema – organizacijos darbuotojas žmogus sistema vystymosi suponavimas nukreiptas į vieną pusę, tik einant nuo dalies prie

visumos... dalies vystymasis suponuoja visumos vystymąsi“ [4, p. 104]. Nors vystymosi procesas apibrėžiamas nagrinėjant ūkio organizacijų vystymosi problemas, tačiau metodologinės prielaidos priimtinos, norint pagrįsti ekonominės sistemos vystymosi fenomeną.

Nagrinėjant vystymosi fenomeną, vertėtų atkreipti dėmesį į du dalykus:

1) nėra abstrakčios, nuo istorijos ar politikos atsietos vystymosi koncepcijos, kuri nustatytų idealią visuomenės struktūrą, ekonominę sistemą. Vystymosi modelis atspindi konkrečios visuomenės ir ekonomikos specifika globalios ekonomikos aplinkoje;

2) vystymasis nėra tolydus, nuo problemų apsaugotas procesas. Vystymasis – tai daugiatis, nenutrūkstamai kintantis, netolydus ir svyruojantis procesas.

Vystymasis – istorinis procesas, ne tik išoriškai nulemtas objektyvių gamtos jėgų procesas, bet ir žmonių kūrybinės veiklos procesas. Visuomenė, nustatydama vystymosi tikslus, jų prioritetą, sukurdama reguliuojančias struktūras siekiant suformuluotų tikslų, sąmoningai nustato galimo ekonominio vystymosi trajektoriją. Pagal D. Colman'ą ir F. Nixon'ą, yra vienintelis ekonominio vystymosi alternatyvos pasirinkimo kriterijus (ribojimas) – užtikrinti ateities kartoms tokį gamtos ir žmogaus sukurtų gėrybių kiekį, kuris bent prilygtų dabarties kartos paveldėtam kiekiui [1].

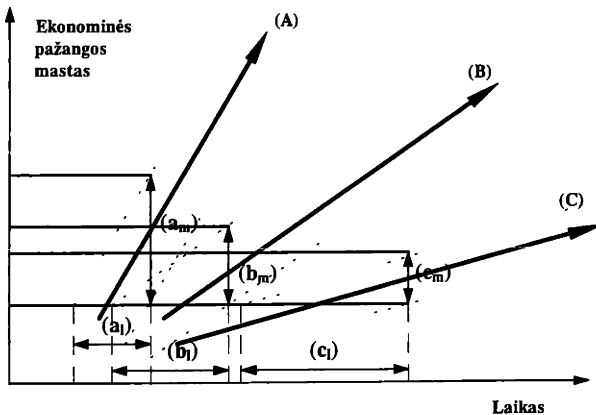
Autoriaus nuomone, ekonominės sistemos vystymasis – tai jos savaiminio judėjimo forma pagal prigimtine makrotrajektoriją, panaudojant ir didinant esamas vidines galimybes. Ekonominės sistemos vystymąsi sąlygoja saviorganizacijos ir organizacijos reiškiniai. Vystymasis apibūdina ekonominės sistemos kokybinių parametrų tiek dalinį, tiek ir visuotinį pasikeitimą dėl kiekybinių pokyčių.

Ekonominės sistemos vystymasis yra įmanomas dėl jos elementų (subjektų) galimybių kuo didesnio atsiskleidimo ir geresnio panaudojimo. Ekonominį vystymąsi išreiškiantiems pokyčiams būdinga tęstinumas, negrįžtamumas, dėsningumas, naujumas, spontaniškumas, savaiminis vyksmas, dinamiškumas ir kryptingumas. Konkretus vystymosi žingnis yra unikalus, nepakartojamas, jo negalima dauginti, kopijuoti ar dar kaip nors pakartoti kitiems subjektams kitu laiku ir kitoje vietoje.

Ekonominės sistemos vystymosi pagrindinis požymis – globali judėjimo tendencija, atitinkanti šiuolaikinių evoliucionierių vartojamą prigimtinio (genetinio) vektoriaus terminą. Kitaip tariant, *ekonominė sistema vystosi ta makrotrajektorija, kurią numato sisteminė kokybė: kiekvienai ekonominei sistemai būdingas tam tikras ekonominės pažangos mastas (jį galima išreikšti, pvz., ekonominio augimo ar kito integruoto rodiklio pokyčio tempais), jos kiekybinio kitimo intervalas, tam tikros vidinės ir išorinės galimybės, jų panaudojimas ir atsiskleidimo di-*

dinimas. Ekonominės sistemos turi skirtingą kokybinį apibrėžtumą, kartu ir skirtingas judėjimo makrotrajektorijas, ekonominės pažangos potencialų mastą ir tempą.

1 pav. parodytos skirtingos ekonominių sistemų vystymosi makrotrajektorijos (jas vaizduoja rodyklėmis pažymėtos A, B ir C tiesės). Dėl aiškumo paprastumo ir grafinio vaizdumo kiekvienai sistemai būdingi to paties intervalo galimi kiekybiniai pokyčiai (juos vaizduoja lygiagrečios punktyrinės linijos iš abiejų makrokrypties pusių). (A) judėjimo makrotrajektorija vaizduoja pažangiausią ekonominę sistemą (tarkime, rinkos ūkį). Jai būdingas didžiausias ekonominės pažangos potencialus mastas (pavaizduotas (a_m) atkarpa), pasiekiamas per trumpiausią laiką (pavaizduotą (a_1) atkarpa). Tuo tarpu (B) makrotrajektorija vaizduoja kitą ūkinę sistemą, tarkime, komandinį ūkį, turintį mažesnę ekonominės pažangos potencialų mastą (pavaizduota (b_m) atkarpa), pasiekiamą jau per ilgesnį laikotarpį (pavaizduotą (b_1) atkarpa). Mažiausiai pažangiausia, tar-

1 pav. Ekonominė sistemų judėjimo makrotrajektorijos: (A) – pažangiausia sistema; (B) – mažiau pažangi; (C) – mažiausiai pažangi

kime, tradicijų ūkio ekonominė sistema vaizduojama (C) makrotrajektorija. Jai būdingas mažiausias ekonominės pažangos mastas (pavaizduotas (c_m) atkarpa), pasiekiamas per ilgiausią laikotarpį (pavaizduotą (c_t) atkarpa).

Kaip matome, skirtingų sistemų judėjimo makrotrajektorijos reiškia nevienodus ekonominės pažangos potencialius mastus, pasiekiamus per nevienodus laiko tarpus. *Kiekvienos ekonominės sistemos kokybiniai požymiai, nusakantys judėjimo makrotrajektorijos pobūdį, užkoduoja vystymosi kiekybinį mastą ir tempą.*

Ekonominės sistemos vystymas

Paprastai vystymo fenomenas mokslinėje literatūroje yra taikomas žemesnio lygmens sistemoms, pvz., ūkinei organizacijai [4]. Reikia manyti, kad vystymo žingsniai taikytini ir aukštesnio lygmens sistemoms. Čia būtų tikslinga laikytis šios metodologinės nuostatos: *nuolat vystyti sociokultūrinę (ir ekonominę) sistemą negalima ir neįmanoma*. Šios nuostatos teisingumo patvirtinimas – nesėkmingas socializmo kūrimas (patys socializmo teoretikai teigė, kad socializmas yra kuriamas, o ne kuriasi savaime). J. Kvedaravičiaus teigimu, priversti vystytis arba vystyti kitus nebeįmanoma, „netyčia sistemos nesivysto, vystymosi žingsniai savaime paprastai neatsiranda. Visų pirma juos reikia nustatyti, pamatyti, įsivaizduoti, suprojektuoti ir realizuoti, o tai reiškia – reikia veikti programiniu režimu“ [4, p. 97]. Apibendrinant autoriaus teiginius, galima teigti, kad vystymas yra būtinas tiek, kiek jo reikia vystymuisi. Vystymo mastą nulemia vystymasis, o ne atvirkščiai.

Esamą ekonominės sistemos būvį (traukus centrą) galima apibrėžti jos vidinio išteklių galimybių panaudojimu. Istorija įrodė ir tą at-

veį, kai ekonominei sistemai (konkrečiai, komandiniam ūkiui) buvo dirbtinai suformuluotas nepasiekiamas tikslas. Iš tikrųjų ekonominė sistema yra nesubjektinis fenomenas, savaime reikškinys. Jai neįmanoma suformuluoti tikslo, jos vystymasis yra natūralus procesas. Dirbtiniai procesai pateisinami tik tiek, kiek jie išlaisvina arba paspartina natūralų jos vystymąsi. Jeigu ekonominės sistemos vidinis vystymosi išteklius yra iki galo išnaudotas ir nėra galimybių jį padidinti, tai lieka viena išeitis – išlaisvinti jos vidines galimybes nuo ribojimų ir leisti joms visapusiškai atsiskleisti.

Vystymo reiškiniai pirmiausia yra būdingi bet kurios ekonominės sistemos atsiradimo ir nykimo laikotarpiams. Atsiradimo laikotarpiu reikia išoriškai padėti atsirasti tam tikrai vidinei tvarkai, susiformuoti pirminėms būtinoms sistemos funkcionavimo ir vystymosi sąlygoms. Tuo tarpu nykimo laikotarpiu išorinės aplinkos institucijos, nenorėdamos prarasti savo ankstesnės galios, dirbtinai stengiasi išlaikyti turimas pozicijas. Išimtinai vystymo veiksmai yra būdingi komandinei (planingai) ūkio sistemai.

Vystymo veiksmų būtinumą ir mastus lemia dvi aplinkybės:

1. Ekonominės valdžios pasiskirstymas tarp trijų pagrindinių jos subjektų – vartotojo, gamintojo ir valstybės (vyriausybės). Kiekvienai ekonominei sistemai yra būdinga savita ekonominės valdžios pasiskirstymo schema.

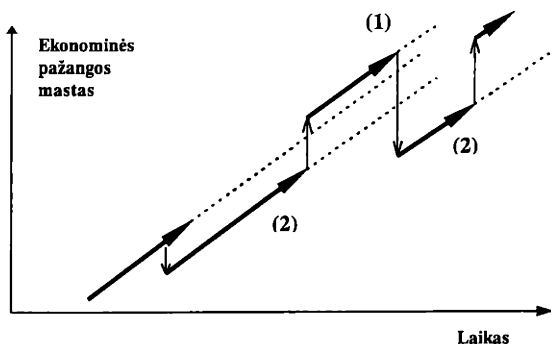
2. Ekonominių sistemų gyvavimo kritinės situacijos, kurios gali būti objektyviai sąlygotos (kaip saviorganizacijos padarinys) ir tariamos (kaip valdžios veiksmų priežastis ir padarinys).

Autoriaus nuomone, ekonominės sistemos vystymas – tai priverstinis jos judėjimas prigimtinės vystymosi makrotrajektorijos link, suteikiant sistemai papildomas išorines galimybes. Ekonominės sistemos vystymą sąlygoja organizacijos ir

dalinės destruktijos reiškiniai, kada sudaromos būtinos sistemos vystymosi sąlygos, t. y. užtikrinamos sąlygos atsiskleisti sistemos elementų vidinėms galimybėms ir visas jas panaudoti. Vystymą vaizdžiai galima pavadinti „išoriniu kosmetiniu remontu“.

Vystymą išreiškiantiems pokyčiams yra būdinga laikinumas, atsitiktinumas, nenuspėjami padariniai, dirbtinumas ir prievartos elementai. Vystymasis yra natūrali vidinė sistemos nuostata, o *vystymas – išoriškai primesta elgesio schema*. Ekonominės sistemos vystymą lemia jos išorinės makroaplinkos poveikis ūkio subjektams kaip sistemos elementams. Vystymo veiksmus atlieka makroaplinkos institucijos, užimančios išorinę poziciją tiesioginių ekonomikos subjektų atžvilgiu. Makroaplinkos institucijos, įgyvendindamos vystymo žingsnius, siekia savo tikslų ir ekonominės sistemos elementus laiko priemone šiems tikslams pasiekti. Jeigu vystymo pokytis nėra kryptingas, vystymosi procesas gali prarasti jam būdingą judėjimo makrotrajektoriją. Vystymo sąlygoti pokyčiai gali įgauti atsitiktinių (net katastrofiškų) procesų pobūdį.

Vystymas, suteikiant sistemai išorinių galimybių, nulemia dalinius kiekybinius pokyčius, kurių išraiška yra arba ekonominis augimas, arba nuosmukis. Kitaip tariant, valdžios ekonominės politikos pokyčius galima grafiškai pavaizduoti vystymosi makrotrajektorijos atitinkamais postūmiais, nesikeičiant jos prigimtinai kryptčiai. 2 pav. tai vaizduojama vystymosi makrotrajektorijos postūmiu aukštyn dėl augimo (žr. (1) krypttis) arba žemyn (žr. (2) krypttis) dėl nesėkmingo vystymo žingsnio, kurio padariniai yra ekonominės pažangos masto sumažėjimas arba tiesiog nuosmukis. Po tam tikro laiko nesėkmingą vystymą galima ištaisyti įgyvendinant apskaičiuotą ir sėkmingą vystymo programą, o tai būtų galima pavaizduoti postūmiu į viršų. Vystymo metu nepasikeičia vystymosi makrotrajektorija: naujai vaizduojamos (1) ir (2) kryptys yra lygiagrečios su pradinė makrotrajektorija iki vystymo pradžios. Galima manyti, kad kiekvienas vystymo žingsnis reiškia skirtingą ekonominės pažangos kiekybinę apimtį. Vystymui kaip daliniam vystymosi tipui, būdingas vienodas ekonominės pažangos mastas, tačiau skiriasi kiekybiniai jos tempai.

2 pav. Ekonominės sistemos vystymo grafinis modeliavimas

Vystymo reiškinų mastas priklauso nuo to, kaip kiekvienoje ekonominėje sistemoje yra derinami du pagrindiniai politiniai-ekonominiai veiksniai: 1) ekonominio proceso mikrolygio subjektų – gamintojų ir vartotojų laisvės laipsnis (arba saviorganizacijos laipsnis); 2) makrolygio subjekto – valstybės įsitraukimo į ekonominį procesą laipsnis (arba išorinės organizacijos laipsnis).

Galima skirti tris sąlygiškai savarankiškus išvardytų politinių-ekonominių veiksnių derinimo (arba ekonominės valdžios pasiskirstymo) variantus:

1) valstybė nesikiša į vidinį ekonominį procesą, atlieka nacionalinės ekonomikos tik išorinės apsaugos funkciją. Mikrolygio subjektai sąveikauja ieškodami tarpusavio kompromisų. Tokia nagrinėjamų veiksnių derinimo forma yra būdinga tradicinei ekonominei sistemai. Šiai ūkio sistemai būdingas pakankamai aukštas saviorganizacijos laipsnis ir nedidelis valstybės įsitraukimo į ekonominį procesą mastas;

2) valstybės institucijos savo rankose yra sutelkusios praktiškai visą ekonominę valdžią ir atlieka ekonominio proceso tvarkytojo funkciją. Tuo tarpu mikrolygio subjektai privalo paklusti valdžios nurodymams. Ši nagrinėjamų veiksnių derinimo forma būdinga komandinei ekonominei sistemai;

3) mikrolygio subjektų laisvės laipsnis yra nepažeidžiamas, o valstybės institucijos atlieka ne tik apsaugos, bet ir mikrolygio subjekto funkcionavimo reguliavimo funkcijas. Tokia nagrinėjamų veiksnių derinimo forma būdinga mišriajai ekonominei sistemai.

Transformuojantis tradicinei ekonominei sistemai į mišriąją, buvo akivaizdi tokia pokyčių tendencija – valstybės įsitraukimo į ekonominį procesą didėjimas išsaugant mikrolygio

subjektų laisvės laipsnį. Žinoma, ši transformacija buvo paprastesnė vien dėl to, kad valdžios ekonominės funkcijos paprasčiausiai didėjo. Transformuojantis komandinei ekonomikai į mišriąją, išryškėja kokybiškai skirtingos dvi pokyčių tendencijos: 1) turėtų didėti mikrolygio subjektų laisvės laipsnis (tai, galima sakyti, jau įvyko); 2) turėtų mažėti valstybės ekonominis vaidmuo. Antroji pokyčių tendencija yra pakankamai sudėtinga ir būtų galima teigti, kad ji tik prasidėjo ir vyksta situatyviai, prieštaringai, nenuosekliai, be aiškios valstybės ekonominų funkcijų mažinimo koncepcijos. Pasakytina ir tai, kad nėra aiškesnio mokslinio sąvokos „valstybės įsitraukimo į ekonominį gyvenimą laipsnis“ pagrindimo.

Atsisakyti centralizuoto ūkio modelio dar nereikia, kad absoliučiai neigiamas reguliuojantis vyriausybės vaidmuo. Savaiminį rinkos vystymąsi ir išorinį vyriausybės poveikį (t. y. vystymą) vertėtų aiškintis ne priešinant vieną kitam, o organiškai juos derinant. F. A. von Hajekas teigia: „Ir konkurencija, ir centrinis vadovavimas, jei jie nėra taikomi iki galo, tampa prastais ir neveiksmingais įrankiais; jie yra alternatyvūs principai, skirti tai pačiai problemai spręsti, ir jų mišinys reiškia, kad nė vienas iš tikrųjų neveiks, ir rezultatas bus blogesnis negu tuomet, jei būtų nuosekliai remiamasi vienu iš jų. Arba, kitaip tariant, planavimas ir konkurencija gali būti suderinta tik planuojant konkurencijos labui, bet ne prieš ją“ [3, p. 65].

Ekonominės sistemos virsmas

Sisteminis virsmas fiksuoja vienos ekonominės sistemos gyvavimo pabaigą, o kitos – pradžią. Virsmo nereikėtų suprasti kaip vienkartinio akto. Virsmo socialinį-ekonominį turinį sudaro: a) ekonominės sistemos formų kaitos faktas; b) pati kaita arba transformacijos laikotarpis;

c) formos pakeitimo mechanizmas. Sisteminio virsmo metu vyksta ekonominės sistemos asimetrinė deorganizacija ir reorganizacija, kada nyksta senieji sistemos elementai ir savybės ir atsiranda nauji, ankstesnius kompensuojantys elementai ir savybės. Nykimo procesai, dažniausiai, vyksta spartesniu tempu negu atsiradimo. Nykimo proceso pradžia reikėtų laikyti tą momentą, kada įvyksta išorinis (dažniausiai politinis) poveikis ekonominei sistemai, primetantis jai naują judėjimo makrotrajektoriją ir naują funkcionavimo mechanizmą. Vėliau dirbtinį išorinį suorganizavimą pakeičia savaiminis organizavimasis (tokia procesų seka būdinga perėjimui iš komandinės ekonomikos į rinką). Sistema generuoja pokyčius, formuojančius naujo ekonomikos tipo savybes.

Autoriaus nuomone, ekonominės sistemos virsmas – tai jos judėjimo prigrūdinės makrotrajektorijos pokytis, sutrikdant ekonominės pusiausvyros esamą būklę, sukeliant kokybiškai naujus reiškinius. Ekonominės sistemos virsmą gali lemti deorganizacijos ir reorganizacijos reiškiniai. Iš virsmo fakto galima spręsti, kad išbaigtos esamos vidinės bei išorinės sistemos vystymosi (ir vystymo) galimybės ir jas būtina pakeisti kokybiškai naujomis. Arba kitaip tariant: keičiantis ekonominės sistemos kokybiniam apibrėžtumui keičiasi makrotrajektorijos kryptis, ekonominės pažangos mastas.

Virsmas plačiąja prasme reiškia vienos formos nykimą ir vietoj jos atsiradimą naujos formos. Visa tai susiję su sunkumais, jėgų persigrupavimu, bandymais ir klaidomis, teigiamais ir neigiamais padariniais. Nykimo ir atsiradimo, kaip dviejų priešingų procesų, santykis gali būti nevienodas. Priklausomai nuo jo būtų galima skirti du virsmo tipus:

1. Reformaciją. Šiuo atveju kiekybiniai ir kokybiniai pokyčiai yra daliniai, jie neapima koky-

binio sistemos apibrėžtumo visų požymių, nepažeidžia ekonominės sistemos vientisumo. Senojo nykimo ir naujojo atsiradimo tempai yra artimi. Tokio pobūdžio pokyčiai yra būtini ir leistini. Juos vertėtų laikyti neišvengiamais vystymo pokyčiais, sistemos tobulinimu, vidiniu sistemos struktūriniu ir organizaciniu pertvarkymu. Reformaciją būtų galima laikyti ekonominės sistemos gyvavimo būtina sąlyga (dėsniu).

2. Transformaciją. Šiuo atveju kiekybiniai ir kokybiniai pokyčiai yra sisteminiai, pažeidžiantys sistemos kokybinį apibrėžtumą ir vientisumą. Ekonominės sistemos vystymasis ir vystymas pasiekia savo kritinį lygį, prasideda sisteminis jos virsmas, reiškiantis perėjimą nuo vienos istorinės ūkininkavimo sistemos prie kitos.

Pagrindiniai reformacijos ir transformacijos skirtumai yra šie:

1) reformacijos padariniai paprastai iš anksto numatomi. Tuo tarpu transformacijos padarinius sunku iš anksto prognozuoti, jie daugiausia nenuspėjami;

2) reformacijos trukmė yra apibrėžta. Tuo tarpu transformacijos trukmės, kada nyksta viena sistema ir atsiranda kita, neįmanoma apibrėžti;

3) reformacija gali vykti kaip sąlygiškai ramus ir lėtas procesas, kurio net nepastebi šalies didesnės gyventojų grupės. Atskirais atvejais reformacijos procesas gali būti greitas, sprogtantis ir net perversmingas. Šiuo atveju reformacija sukels kolizijas, sukurs didelę dalį visuomenės, lems nepasitenkinimą ar net priešinimąsi. Tuo tarpu transformacija visada perversminga, sukrečia visus socialinius sluoksnius, sukelia kolizijas, skirtinga visuomenės reakcija – vienu nepasitenkinimą ar net priešinimąsi, kitų pasitenkinimą ir pritarimą;

4) reformacija, kaip deorganizacijos ar reorganizacijos metu sąmoningai vykdoma prie-

monė, visada įgyvendinama aktyviai dalyvaujant subjektams – reformatoriams. Transformacija, kitaip negu reformacija, apima visas ekonominės sistemos gyvavimo organizacijos formas, tarp jų ir savireguliaciją. Transformacija tam tikru metu gali vykti be ypatingo viešingos sąmoningos valios dalyvavimo;

5) reformacija negali būti stichiška, nedalyvaujant jokiai sąmoningai jėgai. Tuo tarpu transformacijai būdingas ir chaosas – stichiškumas, atsitiktinumas, neapibrėžtumas. Išskirtinis transformacijos požymis yra įvairios krizės ir sisteminė katastrofa. Reformacija gali reikšti tik kritinį ekonominės sistemos judėjimo ir organizacijos momentą.

Pagrindinis transformacijos bruožas – sisteminiai pokyčiai, veikiantys stabilaus funkcionavimo sąlygas. Transformacijos metu dirbtinai pažeidžiami visi ankstesnės sistemos požymiai ir savybės: 1) elementai: keičiantis nuosavybės pobūdžiui ir struktūrai keičiasi ekonominio subjektų struktūra, įsivyrėja naujo tipo ar aktyvumo ūkio dalyviai; 2) ryšiai: nutrūksta senieji ryšiai, chaotiškai didėja laisvės laipsnis, deorganizuojasi tiesioginiai ir grįžtamieji, vidiniai ir išoriniai ryšiai; 3) struktūra: vyksta asinchroniški struktūriniai pokyčiai, pažeidžiantys sistemos tvarkos parametrus; 4) aplinka: išsibalansuoja išteklių, patenkančių į sistemą ir išeinančių iš jos, srautai. Tai stiprina sistemos priklausomumą nuo aplinkos; 5) funkcijos: deorganizuojamas sistemos funkcionavimas, pasikeičia sisteminiai tikslai; 6) elgesys: pažeidžiamas sistemos ir jos elementų elgesio derinimas, sistemos elgesys tampa nenusakomas; 7) stabilumas: sistema pasiekia permanentinės nepusiausvyros būseną, praranda sugebėjimą atgauti stabilumo būseną, laikytis kryptingo judėjimo makrokrypties; 8) vientisumas: sistema pra-

randa integralines kokybes, kurios nėra būdingos jos elementams. Vienų elementų pokyčiai nelemia adekvačių kitų elementų pokyčių, nesuderinamas elementų ir sistemos, kaip visumos, atgaminimas.

Žinoma, galimas ir dalinis kokybinis virsmas, kaip neišvengiamas vystymosi momentas, kada nepasikeičia judėjimo makrotrajektorija. Tuo tarpu ekonominės sistemos virsmas yra visuotinis kokybinis virsmas arba tiesiog sisteminis virsmas. Virsmas apibūdina ekonominės sistemos vystymosi (ir vystymo) kritinio lygio pasiekimą. Kritiniai lygiai atskiria vieno tipo ekonominę sistemą nuo kito, t. y. apibrėžia diapazonus, kuriuose ekonominė sistema turi skirtingas morfafunkcionavimo struktūras, judėjimo schemas, reguliavimo principus, skirtingus sisteminio apibrėžtumo požymius. Kritinių lygių perėjimas susijęs su ekonominės sistemos stabilumo (pusiausvyros) sąlygų pažeidimu, atitinkamais struktūriniais ir reguliavimo pokyčiais. Tarp nuoseklių kritinių lygių ekonominė sistema yra vystymosi ir vystymo režimu: ji išsaugo savo kokybines savybes; mažiausiai reaguoja į išorinius poveikius; jai būdingas žemas jautrumas išoriniams ir vidiniams vystymosi sąlygų pokyčiams (t. y. jai būdingas didelis stabilumas).

Pasikeičia virsmo vystymosi makrotrajektorija. 3 pav. vaizduojami du galimi virsmo variantai: aukšty (1) kryptimi, kai ekonominė sistema tampa pažangesne. Šiuo atveju bus užtikrintas didesnis ekonominės pažangos potencialus mastas, pasiekiamas per trumpesnį laiką nei iki virsmo pradžios; žemyn (2) kryptimi, kai ekonominė sistema regresuoja. Šiuo atveju bus galimas mažesnis ekonominės pažangos potencialus mastas, pasiekiamas per ilgesnį laiką nei iki virsmo pradžios.

Suprantama, kad naujos makrotrajektorijos, nustatančios tam tikrą ekonominės pažangos potencialą, atsiradimas nėra paprastas ar vienkartinis aktas. Naujoji makrotrajektorija gali atsirasti po ilgų ieškojimų, bandymų ir klydimų. Jos paieškos susijusios su didelėmis ekonominėmis ir socialinėmis išlaidomis. Galimos (1) ir (2) makrotrajektorijų alternatyvos 3 pav. yra pažymėtos punktyrinėmis linijomis. Šių makrotrajektorijų paieška yra bifurkacijos proceso dalinis momentas.

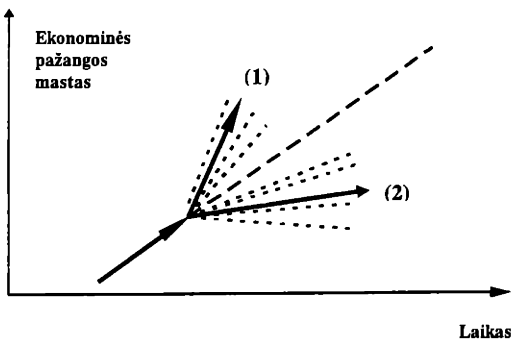
Kadangi virsmas reiškia naujos vystymosi kokybės paiešką, turinio požiūriu jie yra panašūs procesai – abu susideda iš išorinio vystymo ir saviorganizacijos. Skiriasi šių dėmenų tarpusavyo santykis: vystymosi metu savi-eiga ir vystymas tarpusavyje derinami, išlaikant tarp jų pusiausvyrą santykį; tuo tarpu virsmo pradžioje vyrauja savi-eiga, vėliau įsigali išorinis vystymas ir tik virsmo pabaigoje saviorganizacionizacijos bei vystymo mastai pradeda balansuoti. Kadangi ekonominė sistema savo prigimtimi yra ir natūralus reiškinys, todėl ją dirbtinai ir nuolatos vystyti neįmanoma. Dėl šios priežasties vystymas yra vidinė ir laikina ekonominės sistemos gyvavimo būseną.

Gyvavimo būsenų atskyrimo kriterijai

Ekonominės sistemos gyvavimo būsenų atskyrimo kriterijais būtų galima laikyti šiuos (žr. lentelę):

1. Ekonominės sistemos kokybinio apibrėžtumo požymiai. Subjektai vystymosi požiūriu yra aktyvūs, nes tik dėl jų tikslų ir galimybių garantuojamas ekonominis vystymasis. Tuo tarpu vystymo atveju ekonomikos subjektai dėl makroaplinkos aktyvumo tampa pasyvūs. Esant ekonominės sistemos virsmui subjektų aktyvumas ypač padidėja. Ekonominė makroaplinka vystymosi etapu yra nesubjektyvizuota, palanki ir sąlygiškai stabili mikrosubjektų aktyvumui, vystymo – personifikuota ir aktyvi mikrosubjektų atžvilgiu, virsmo – formuojasi naujo tipo makroaplinka. Sistemai vystantis vyrauja natūralios ūkinės veiklos atlikimo paskatos, dažniausiai ekonominiai svertai ir stimulai, vystymo etapu vyrauja dirbtinės išorinio poveikio priemonės, virsmo – akivaizdi poveikio priemonių – tiek natūralių, tiek dirbtinių gausybė.

2. Ekonominės sistemos prigimtinių charakteristikos. Vystymosi etapu vyrauja natūralūs ir natūraliai dirbtiniai reiškiniai, tuo tarpu vystymo –

3 pav. Ekonominės sistemos virsmo grafines modeliacijas

dirbtinai suorganizuoti procesai. Ekonominės sistemos virsmo pradžią lemia išoriniai dirbtiniai procesai, kurie vėliau perauga į chaotiškus natūralius. Ir tik po tam tikro laiko dirbtiniai ir natūralūs procesai derinasi. Vystymuisi būdinga saviorganizacija ir iš dalies organizacija, natūraliai susiformavę vidinės ekonominės tvarkos institutai. Tuo tarpu vystymui būdinga organizacija ir iš dalies deorganizacija, išoriškai primesta tvarka (tiksliau – ekonominė prievarta), virsmui – deorganizacija ir reorganizacija, visuotinis chaosas, kurio metu natūraliai formuojasi tam tikros tvarkos institutai.

3. Judėjimo pokyčių charakteristikos. Vystymosi pokyčiais atgaminama nusistovėjusi sistemos makrojudėjimo trajektorija tuo pačiu kokybės lygiu. Vystymo pokyčiais atgaminama sistemos pasirinkta makrojudėjimo trajektorija aukštesniu (arba žemesniu) kiekybės lygiu, o

virsmo pokyčiais sukuriama arba susikuria nauja kokybinė sistemos makrojudėjimo trajektorija. Taigi suprantama, kad ekonominio vystymosi fiksuojamas kokybės momentas, ekonominio vystymo – kiekybės momentas, o virsmo – kiekybės ir kokybės sąveika, kiekybės nulemtas būtinas kokybės pokytis. Ekonominis vystymasis plačiuoju požiūriu yra universalus, visuotinis, nenutrūkstamas; vystymo galimi daliniai, laikini ir utilitariniai pokyčiai, nepakeičiantys visuotinės judėjimo trajektorijos; virsmo – atsitiktinis, laiko ir vietos ribotas reiškinys, unikalus vystymosi momentas.

Ekonominės sistemos vystymosi, vystymo ir virsmo (išskyrus pereinamojo laikotarpio pradžią) pažangos išraiška yra ekonominis augimas, apibūdinantis ekonominės sistemos nusistovėjusios kokybės judėjimą, keičiantis kiekybiniais parametrams.

Lentelė. 3V atskyrimas pagal atskirus kriterijus

<i>Kriterijaus pavadinimas</i>	<i>Vystymasis</i>	<i>Vystymas</i>	<i>Virsmas</i>
1. Sistemos kokybinio apibrėžtumo požymiai: <ul style="list-style-type: none"> • <i>subjektai</i> • <i>aplinka</i> • <i>poveikio priemonės</i> 	Aktyvūs Palanki, stabili Ekonominės	Pasyvūs Aktyvi, nestabili Politinės	Ypač aktyvūs Nesusiformavusi Neišryškėjusios
2. Sistemos prigimtinės charakteristikos: <ul style="list-style-type: none"> • <i>vyraujantys reiškiniai</i> • <i>organizacijos pobūdis</i> • <i>tvarkos išraiška</i> 	Natūraliai dirbtini Saviorganizacija Vidinė tvarka	Dirbtiniai Organizacija Išorinė tvarka	Dirbtinai natūralūs Reorganizacija Chaosas
3. Judėjimo pokyčių charakteristikos pagal: <ul style="list-style-type: none"> • <i>makrotrajektoriją</i> • <i>pažangos išraišką</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>tęstinumą</i> • <i>unikalumą</i> 	Nesikeičia Palaipsnė Amžinas Nepakartojami	Nesikeičia Tikimasi pažangą paspartinti Laikinas ir dalinis Tiražuojami	Pasikeičia Nuosmukis ir kitimas Išimtinis Nepakartojami

Jeigu vyksta judėjimas link ekonominės pusiausvyros nustatyto būvio, t. y. vyksta pastovi ekonomikos subjektų adaptacija prie besikeičiančių sąlygų esant nepakitusiai pusiausvyros būklei, tai pastaruosius pokyčius vertėtų laikyti augimo (arba sistemos funkcionavimo) pokyčiais, trumpam sutrikdytos pusiausvyros būklės stabilizavimu. Šie pokyčiai nesukelia kokybiškai naujų reiškinių ir matyti tik iš ekonominių rodiklių kitimo tendencijų. Augimo žingsniai yra grįžtamieji, t. y. pasikartojantys ir pakartojami: juos galima dauginti, kopijuoti ar kitu būdu pakartoti kitiems ekonomikos subjektams kitu laiku ir kitoje vietoje. Augimo pokyčiais atgaminama sistemos makrojudėjimo trajektorija aukštesniu kiekybiniu lygiu.

Ekonominės sistemos augimas yra jos vystymosi šaltinis ir pagrindas, nes būtent augimo etapu formuojasi sistemos tobulėjimo ir tolesnio vystymosi prielaidos ir galimybės. Be augimo negali būti vystymosi, o be vystymosi – augimo. Sistema, pasmerkta tik vystymui, atkurti nustatytą kokybę, neturi ateities, istoriškai pasmerkta. Didėja tokios sistemos prieštaravimai ir, jeigu jie laiku nesprenžiami, ekonominė sistema priartėja prie savo gyvavimo krizės. Savaimė suprantama, kad komandinės ūkio sistemos žlugimas, nesant tinkamų jos vystymuisi sąlygų, buvo dėsningas reiškinys. Komandinės ekonomikos makroaplinka sunaikino nesivystančią sistemą.

Paskutinio dešimtmečio mokslo darbuose *nesistengiama sutapatinti ekonominio vystymosi su augimu. Vystymasis fiksuojamas kaip daugiamatis visuomeninių, ekonominių ir politinių pokyčių procesas. Tuo tarpu ekonominis augimas laikomas mažesnio masto reiškiniu, esmine vystymosi prielaida.*

Ekonominio vystymosi ir augimo atskyrimas visada yra sąlygiškas. Jų dialektika tokia: bet

kuris vystymasis reiškia kiekybinius ir kokybinius pokyčius, vadinasi, ir augimą (t. y. vystymosi kriterijų padidėjimą ar sumažėjimą). Nustatytu laiku ir tam tikroje vietoje fiksuojamas augimas visada yra anksčiau buvusių kokybinių pokyčių padarinys. Kartu augimas yra sistemos, jos elementų, struktūros naujo vystymosi priežastis.

Išvados

1. Sistemos požiūriu ekonominis judėjimas – tai visų pirma sisteminis judėjimas, o ne vien mechaninis tam tikrų visumos elementų perkėlimas ar sujungimas. Sisteminis judėjimas yra susijęs su: a) sistemos kokybinio apibrėžtumo požymių pasikeitimu; b) išorinės makroaplinkos aktyvumo padidėjimu; c) ekonominės sistemos elementų daugėjimu, jų tobulėjimu, sąveikos sudėtingėjimu ir kt. Tam reikia papildomos išorinės medžiagos, energijos ir informacijos. Vadinasi, sisteminis judėjimas galimas tik jeigu sistema panaudoja savo vidines galimybes arba gauna iš išorinės aplinkos būtina medžiagą, energiją ir informaciją pereiti į naują kiekybinę ir kokybinę būseną.

2. Ekonomikos sisteminio judėjimo būsenas, apibrėžtas per laiką ir vietoje, būtų galima pavadinti jos gyvavimu (arba elgsena). Gyvavimo samprata platesnė nei judėjimo, nes apima visumos judėjimą arba sisteminį judėjimą, ekonominio gyvenimo nenutrūkstamumą ir kintamumą. Ekonominės sistemos gyvavimas – tai atitinkamų jos tapsmo ir kaitos procesų, apimančių kokybinius sistemos požymius, visumą, užtikrinanti ekonominio gyvenimo tęstinumą ir pažangą. Universaliomis ekonomikos gyvavimo būsenomis vertėtų laikyti vystymąsi, vystymą ir virsmą (tai 3V formulė). Pati bendriausia ir plačiausia ekonominės sistemos

gyvavimo būseną yra vystymasis, apimantis tiek vystymą, tiek ir galimą virsmą.

3. Ekonominės sistemos vystymasis – savaiminis jos judėjimas pagal prigimtine makrotrajektoriją, panaudojant ir didinant esamas vidines galimybes. Tuo tarpu ekonominės sistemos vystymas – priverstinis jos judėjimas prigimtines vystymosi makrotrajektorijos link, suteikiant jos sistemai papildomas išorines galimybes. Ekonominės sistemos virsmas reiškia jos judėjimo prigimtines makrotrajektorijos pokytį, sutrikdant esamą ekonominės pusiausvyros būklę, sukeldami kokybiškai naujus reiškinius. Ekonominės sistemos virsmas prasideda

jos elementų virsmu, kuris sukelia makroaplinkos virsmą. Ankstesnės ekonominės sistemos visa apimanti destrukcija nulemia dalinę ar visa apimančią konstrukciją.

4. Ekonominės sistemos gyvavimo būsenų atskyrimo kriterijais būtų galima laikyti šiuos: ekonominės sistemos kokybinio apibrėžtumo požymius; ekonominės sistemos prigimtines charakteristikas; judėjimo pokyčių charakteristikas. Ekonominės sistemos vystymosi, vystymo ir pažangos išraiška yra ekonominis augimas, apibūdinantis nustatytos kokybės ekonominės sistemos judėjimą, keičiantis kiekybiniais parametrais.

LITERATŪRA

1. Colman D., Nixon F. *Economics of Change in Less Developed Countries*. Cambridge: University Press, 1994.

2. Goulet D. *A New Concept in the Theory of Development*. New York: Atheneum, 1971.

3. Hajekas F. A. *Kelias į vergovę*. Vilnius: Mintis, 1991.

4. Kvedaravičius J. *Organizacijų vystymosi stadijos ir prielaidos // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 1997, Nr. 4. P. 93–109.

5. Myrdal G. *Asian Drama: An Inquiry Into the Poverty of Nations*. New York: Pantheon, 1968.

6. Owens E. *The Future of Freedom in the Developing World: Economic Development as Political Reform*. New York: Pergamon Press, 1987.

7. Schumpeter J. *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung*. Hamburg: Sechste Auflage, 1975.

8. Seers D. *The Meaning of Development*. New Delhi: New Press, 1969.

9. Todaro M. *Economic Development*. New York: Longman, 1994.

EXISTENCE FORMS OF ECONOMIC SYSTEMS

Summary

The article describes the concept of economics as a continuous people existence form. Thus, the economic motion is widened to the concept of economic existence. In this article the existence of economic system is understood as states of systematic motion that is defined in time and space. The existence means appearance, change and improvement of an economic system. Universal existence forms of an economic system are as follows: 1) self development; 2)

external development; 3) transformation. Further in the article the author describes each existence form separately, using graphic illustrations. There are also discussed the criteria according to which it is possible to distinguish among different existence forms. The most important criteria are: qualitative system indications; origin of a system; quantitative and qualitative changes. At the end of the article the author aims to relate existence forms with the economic growth.

Įteikta 1999 m. rugsėjo mėn.